

В ядерній в'язниці:

Як «Росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити

Зміст

Коротке резюме	3
Розділ 1. Передісторія: вторгнення та окупація.....	4
Розділ 2. Розслідування та докази.....	7
Розділ 3. Застосовне право та аналіз	14
A. Міжнародне бізнес право та права людини	15
i) Відповідальність «Росатому» щодо дотримання прав людини	15
B. Міжнародне кримінальне, гуманітарне право, право прав людини, конвенція проти катувань	22
i) Правові стандарти.....	22
ii) Аналіз: Воєнні злочини катування, злочини проти людяності катування, а також нелюдське поводження	24
iii) Кримінальна відповідальність «Росатому» за співучасть у воєнних злочинах і злочинах проти людяності.....	26
C. Міжнародне ядерне право	31
i) Чинні конвенції.....	31
ii) Міжнародне агентство з атомної енергії – Стандарт безпеки	31
iii) Порушення договорів – знуцання з персоналу	32
Розділ 4. Притягнення держкорпорації «Росатом» до відповідальності	34
A. Необхідність притягнення до відповідальності.....	35
B. Заклики до дії.....	36
Міжнародна спільнота: держави/уряди:	36
Запровадження санкцій.....	36
Виконання корпоративних зобов'язань due diligence	37
Універсальне переслідування осіб, які вчинили катування	38
Компанії, що ведуть бізнес з «Росатомом»:	40
Припинення співпраці	40
Висновки.....	43

Цей звіт є частиною глобальної кампанії, яку очолюють українські та міжнародні юристи, активісти, дипломати та політики, що домагаються справедливості та притягнення до відповідальності за дії російських збройних сил, державних та підконтрольних державі агентів за злочини агресії, геноциду, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин екоциду, скоєні з початку протиправної агресії Росії проти України у 2014 році.

Truth Hounds висловлюють щирі подяку War Crimes Accountability Working Group of the Ukrainian-Canadian Bar Association (Робочій групі з питань відповідальності за воєнні злочини Українсько-Канадської асоціації юристів) а також Ользі Кошарній та Андрію Коболеву за їхній значний внесок у цю роботу.

Коротке резюме

Цей звіт підготовлений Truth Hounds¹, українською неурядовою організацією, яка займається документуванням і розслідуванням міжнародних злочинів і серйозних порушень прав людини, скоєних під час російської війни проти України.

Метою цього звіту є:

- Пролити світло на звірства, скоєні російськими окупаційними силами на Запорізькій атомній електростанції («ЗАЕС») з відома Державної корпорації з атомної енергії «Росатом», російської державної компанії, яка незаконно експлуатує ЗАЕС; та
- Закликати міжнародну спільноту вжити заходів для притягнення «Росатому» до відповідальності.

Звіт складається з чотирьох основних розділів:

У Розділі I викладені основні факти та наведені свідчення з перших вуст про катування і нелюдське поводження, вчинені російськими окупаційними силами з відома «Росатому» під час окупації Запорізької АЕС і міста Енергодар.

Розділ II містить інформацію про розслідування та отримані докази, включно з окремими свідченнями та розповідями свідків.

У Розділі III розглядається чинне право, включно з міжнародним бізнес, гуманітарним, кримінальним правом та правом прав людини, а також окреслюються обов'язки «Росатому». У ньому також викладено правові стандарти міжнародного кримінального права, катувань і нелюдського поводження, проаналізовано докази з урахуванням цих правових стандартів і описано, як «Росатом» та його представники, будучи співучасниками поведінки й дій, що становлять воєнні злочини, несуть кримінальну відповідальність. Окреслено чинне міжнародне ядерне право та описано порушення договорів, що стосуються стандартів безпеки та зловживань з боку персоналу.

Розділ IV складається із закликів до дій, адресованих міжнародній спільноті, включно з державами, компаніями та неурядовими організаціями, з метою притягнення «Росатому» до відповідальності за звірства на ЗАЕС.

¹ <https://truth-hounds.org/about/>

Розділ 1.

Передісторія: вторгнення та окупація

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, різко загостривши міжнародний збройний конфлікт між Україною та Росією, який розпочався з російського вторгнення в Україну у 2014 році. Протягом першого тижня повномасштабного вторгнення 2022 року Російська Федерація окупувала значну частину Запорізької області. До 27 лютого 2022 року російські збройні сили дійшли до Енергодара, міста, де розташована Запорізька АЕС. Російські війська почали штурм ЗАЕС наприкінці дня 3 березня 2022 року і захопили ядерний об'єкт рано вранці 4 березня 2022 року². На момент публікації цього звіту російські окупаційні сили продовжують контролювати ЗАЕС.

Не пізніше 11 березня 2022 року на ЗАЕС прибули співробітники «Росатому», щоб взяти станцію під оперативний контроль³. 12 березня 2022 року російські військові підрозділи, які окупували станцію, оголосили⁴, що електростанція «тепер є станцією Росатому». Truth Hounds провела численні інтерв'ю та отримала свідчення очевидців, які описують деталі цього початкового періоду російського військового контролю над об'єктом ЗАЕС з 12 по 15 березня 2022 року.

За свідченнями очевидців, у цей початковий період співробітники «Росатому» у безпосередній співпраці з офіцерами Федеральної служби безпеки Російської Федерації («ФСБ») розпочали скоординовану кампанію «бесід з працівниками ЗАЕС». Очевидці називають конкретних співробітників «Росатому», таких як Олег Романенко, які брали безпосередню участь у цій скоординованій діяльності російських окупаційних сил і співробітників «Росатому». **Ці «переговори» були скоординованою спробою:**

- Залякування наявного персоналу ЗАЕС, включно з вимогами звітувати перед російськими військовими та співробітниками «Росатому» про ситуацію на ЗАЕС і в її структурних підрозділах;
- Надання «рекомендацій» щодо співпраці з окупаційною російською військовою структурою/«Росатомом»;
- Тиск на наявний персонал ЗАЕС з метою підписання нових трудових контрактів з «Росатомом».

² <https://texty.org.ua/projects/109061/nuclear-terror-how-russia-took-nuclear-plant-and-people-enerhodar-hostage/>;
<https://www.npr.org/2022/03/11/1085427380/ukraine-nuclear-power-plant-zaporizhzhia>

³ <https://en.interfax.com.ua/news/general/811713.html>

⁴ <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/03/12/7330624/>

5 жовтня 2022 року президент Росії Володимир Путін підписав указ, який незаконно привласнив атомну станцію як російську державну власність. Росатом створив акціонерне товариство (АТ) «Експлуатаційна організація Запорізької АЕС», зареєстроване в Москві, для управління окупованою Запорізькою АЕС. Представник «Росатому» заявив, що до обов'язків АТ «входить нагляд за надійною експлуатацією енергоблоків станції, надаючи абсолютний і безумовний пріоритет правилам безпеки»⁵.

⁵ <https://www.wsj.com/articles/russian-occupation-of-nuclear-plant-turns-brutal-with-accusations-of-torture-and-beatings-11668786893>

Розділ 2.

Розслідування та докази

Цей звіт ґрунтується на прямих та непрямих доказах, які охоплюють:

- i. Свідчення очевидців;
- ii. Фотографічні та документальні докази;
- iii. Цифрові докази;
- iv. Вторинні джерела, такі як звіти правозахисних організацій, новини та засоби масової інформації.

Більшість доказів та документації були зібрані Truth Hounds під час інтерв'ю з жертвами та свідками. З міркувань безпеки імена деяких свідків і жертв були замінені на цифрові коди, а ідентифікаційні дані вилучені. Усі свідчення зберігаються в захищеній базі даних і можуть бути надані органам правопорядку за запитом та за згодою свідків і потерпілих.

Truth Hounds провела велике дослідження і збрала достовірні свідчення очевидців подій на ЗАЕС. Ці свідки описують, як з самого початку спільної окупації російськими військовими й «Росатомом» Енергодара і ЗАЕС і до дати публікації цього звіту російські окупаційні сили розгорнули систематичну, широкомасштабну кампанію викрадень, катувань і вбивств персоналу ЗАЕС і жителів Енергодара. Ця кампанія включає в себе мережу катівень та інфраструктуру, пристосовану для цих цілей.

Очевидці надали Truth Hounds чіткі, недвозначні описи катувань та інших злочинів, включно з, але не обмежуючись такими: напади з обтяжуючими обставинами та жорстоке побиття, удушення, катування електричним струмом, примушування жертв копати собі могили, імітація страти, погрози зґвалтування жертв та їхніх родичів, утримання затриманих у переповнених камерах без їжі, води та свіжого повітря.

За словами мера Енергодара Дмитра Орлова, з березня 2022 року приблизно тисяча (1000) осіб були затримані та піддані катуванням або жорстокому повожденню в мережі катівень в Енергодарі. Підтверджено, що щонайменше одна людина, співробітник ЗАЕС на ім'я Андрій Гончарук, який працював водолазом на станції, був закатований до смерті.

На ЗАЕС співробітників викрадають просто з робочих місць, їх відвозять на допити або катують співробітники ФСБ, часто за участі та з відома співробітників або агентів «Росатому». Свідки, опитані Truth Hounds, повідомляють, що хоча співробітники «Росатому» зазвичай не беруть безпосередньої участі в актах катувань, вони повністю обізнані про практику катувань, і що «без їхнього відома» катування «були б неможливими».

Обрані свідчення та розповіді свідків

Виходячи з отриманих Truth Hounds доказів, поведінка російських державних агентів на ЗАЕС відповідає визначенню катувань або нелюдського поводження, в залежності від обставин кожного конкретного випадку. У цьому звіті представлено резюме кількох вибраних свідчень з десятків зібраних Truth Hounds, які анонімізовані задля безпеки потерпілих. Втім, Truth Hounds готові надати повні свідчення органам правопорядку за згодою потерпілих.

Розслідувачі Truth Hounds опитали жертв російських знущань. Вони повідомили, що принаймні наступні практики застосовувалися російськими агентами:

- Жорстокі побиття;
- Ураження електричним струмом від військового польового телефону ТА-57 «Тапiк» та мегомметра (приладу для вимірювання великих електричних опорів);
- Удушення;
- Імітація розстрілу;
- Примус копати власні могили;
- Погрози зґвалтуванням щодо них та їхніх родичів;
- Утримання в нелюдських умовах, у переповнених маленьких камерах (десятки людей у камері, розрахованій на двох-чотирьох ув'язнених), без доступу до їжі (якщо тільки її не приносять родичі), води, свіжого повітря або санітарних умов.

Ці свідчення підтверджуються розслідуваннями міжнародних ЗМІ, таких як Wall Street Journal, які також зібрали з перших вуст свідчення про затримання, катування і погрози примусу до роботи в російській державній ядерній компанії від топменеджерів, співробітників і підрядників⁶.

Шокуюча розповідь 49-річного підрядника станції Володимира Жайворонка про пережите є ілюстрацією ступеня жорстокості поводження з ним з боку російських силовиків. Володимир повідомив, що його неодноразово били прикладами автоматів. Йому вирвали ніготь на руці під час допиту. У полоні

⁶ Там само.

його утримували 53 дні⁷. Тривалість незаконного тримання під вартою у поєднанні з незаконним поводженням, якого зазнав Володимир, має ознаки катування та/або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження⁸.

Жахіття, що відбуваються на ЗАЕС, стосуються не лише працівників станції – вони також завдають шкоди сім'ям викрадених і закатованих працівників. Пан Дударь, керівник оперативного підрозділу станції, повідомляє, що провідного ядерного інженера станції після викрадення утримували протягом декількох тижнів і піддавали побиттю. Російська влада не надала жодної інформації родині інженера, попри те, що «Яма», сумнозвісний підземний об'єкт, де сталися деякі з випадків катувань, знаходиться в безпосередній близькості від станції. Сім'ї жертв перебували у болісному інформаційному вакуумі. За словами пана Дударя, дружина інженера «божеволіла»⁹. Ці страждання знайомі родичам сотень співробітників ЗАЕС, викрадених російськими силовиками.

Потерпілий 26026, працівник відділу фізичного захисту ЗАЕС, повідомляє, що одразу після того, як російські окупаційні сили взяли під контроль станцію, 4 березня 2022 року, співробітники «почали зникати». Потерпілого затримали на станції двоє осіб, які, на думку Потерпілого, були співробітниками ФСБ. Вони погрожували Потерпілому 26026 і намагалися змусити його написати під їхню диктовку щось на кшталт «зізнання». Потерпілий відмовився, тоді прибули ще двоє озброєних чоловіків, які відвезли його до лісу, де його жорстоко побили й наказали копати собі могилу. Чоловіки стріляли біля голови Потерпілого, погрожували прострелити коліно та засунули голову в поліетиленовий пакет з дизельним паливом. Потерпілого 26026 тримали в тюремній камері, а потім відпустили. Цей Потерпілий не повернувся до роботи на ЗАЕС. Через кілька тижнів ті ж самі двоє чоловіків прийшли до Потерпілого і знову жорстоко побили його. Вони намагалися змусити Потерпілого 26026 підписати контракт з «Росатомом», а коли Потерпілий відмовився, погрожували продовжити катування. Зрештою, йому вдалося втекти з окупованого Енергодару. Потерпілий 26026 повідомляє, що бачив співробітників «Росатому» на ЗАЕС. Потерпілий також повідомив, що особисто знає щонайменше ще одного співробітника ЗАЕС, якого катували за відмову спілкуватися з іншими співробітниками ЗАЕС, які погодилися добровільно співпрацювати з російськими силовиками.

Через кілька місяців після початку окупації **Потерпілого 26168**, ліцензованого співробітника, який відповідав за ядерну безпеку ЗАЕС, викликали до кабінету його керівника. У кабінеті було двоє осіб, яких Потерпілий сприйняв як співробітників ФСБ. Вони вивели його до окремої кімнати для допиту, а потім

⁷ Там само.

⁸ Ананьев та інші проти Росії, 2012, § 142; Ідалов проти Росії [ЖК], 2012, § 94 та Муршич проти Хорватії [ЖК], 2016, § 101).

⁹ <https://www.wsj.com/articles/russian-occupation-of-nuclear-plant-turns-brutal-with-accusations-of-torture-and-beatings-11668786893>

затримали. Протягом наступних днів Потерпілого піддавали численним побиттям, удушенням і ударам електричним струмом від військового польового телефону ТА-57 «Тапiк». Катування були настільки жорстокими, що він кілька разів втрачав свідомість. Він також чув, як один із катів сказав іншому: «Дивись не вбий його». Під час катувань його питали про схованки зі зброєю та проукраїнських співробітників ЗАЕС. Йому також говорили: «Думай, чим ти можеш бути корисним, щоб залишитися живим». Коли він відповів, що є кваліфікованим експертом з ядерної безпеки та може працювати на ЗАЕС, кати відповіли, що в Росії достатньо персоналу, щоб замінити його. Згодом Потерпілого 26168 відпустили й примусово «депортували» на некуповану територію України.

Потерпілий 26225, член ліцензованого персоналу ЗАЕС, був затриманий на заводі особами, які, як він зрозумів, були співробітниками ФСБ. Його били та катували електричним струмом за допомогою ТА-57 «Татік» і допитували про допомогу Збройним силам України. Поки його тримали в переповненій камері, він бачив, як людей виводили для подібних катувань і повертали сильно побитими та ледь живими. В один момент він почув крики з сусідньої камери, настільки гучні, що подумав, що катовану людину «розривають на шматки живцем». Потерпілий 26225 також повідомляє, що, перебуваючи в камері, він бачив, як окупанти регулярно били в'язнів кийками. Побой були настільки жорстокими, що одна з палиць зламалася.

Підтверджено, що ці та інші звірства були застосовані до наступних груп людей:

- Українців, яких росіяни підозрюють у тому, що вони раніше служили в Антитерористичній операції (2014-2018 рр.)/Операції об'єднаних сил (2018-2022 рр.);
- Військовослужбовців та працівників органів правопорядку (діючих та колишніх);
- Осіб, які брали участь у територіальній обороні (ТРО) Енергодару;
- Осіб, які висловлювали проукраїнські або антиросійські погляди;
- Осіб, які, як стверджували російські агенти, співпрацювали з українською розвідкою.
- Власників зброї.

Російські силовики ретельно обшукували мобільні телефони українців на ЗАЕС та в Енергодарі загалом. У багатьох випадках лише однієї фотографії чогось, що віддалено нагадує військовий об'єкт, або фотографії коктейлів Молотова, приготованих в ТРО перед захопленням Енергодара, було достатньо для того, щоб піддатися жорстоким катуванням. Кілька свідків повідомили, що їх викрадали лише за те, що вони дзвонили своїм друзям або родичам і розповідали, як у них справи. Росіяни звинуватили їх у тому, що вони були інформаторами, і катували, щоб змусити зізнання у «шпигунстві проти Росії».

Існують чіткі докази, які можна перевірити, що «Росатом» як державна установа та в особі її окремих співробітників був і залишається повністю обізнаним про масштаби цієї активної мережі катувань, що діяла на ЗАЕС. Масштаби цієї мережі та її безпосередня інтеграція в управління ЗАЕС під російським оперативним контролем заперечують будь-яке альтернативне пояснення.

Розділ 3.

Застосовне право та аналіз

У цьому розділі буде викладено відповідне право та юридичний аналіз щодо звірств на ЗАЕС.

Жахливі дії, описані в цьому звіті, є порушенням норм, викладених у міжнародному бізнес праві, і суперечать нормам добровільної та юридичної звітності в рамках міжнародної торгівлі, банківської справи та бізнес права.

Далі у доповіді описуються порушення норм міжнародного гуманітарного права, а також відповідних положень міжнародного кримінального права.

Нарешті, факти, викладені в цьому звіті, демонструють серйозні порушення норм міжнародного ядерного права, у тому числі встановлених міжнародним співтовариством після трагедії, що сталася на Чорнобильській атомній електростанції.

A. Міжнародне бізнес право та права людини

і) Відповідальність «Росатому» щодо дотримання прав людини

Історично право прав людини розглядалося як сукупність міжнародно-правових зобов'язань держав щодо окремих осіб. Вважалося, що саме держава несе відповідальність за добробут і права людини. Однак в останні десятиліття, із розвитком багатонаціональних підприємств, які виходять за межі кордонів і часто перевершують владу держав, міжнародне право почало покладати все більшу відповідальність на бізнес.

Цей розвиток знайшов своє відображення в прийнятті **Керівних принципів ООН з бізнесу і прав людини**¹⁰ (КП ООН), схвалених Радою з прав людини та інкорпорованих (більшою чи меншою мірою) у національне законодавство багатьма державами, включно зі Сполученими Штатами Америки (США), Канадою, Сполученим Королівством (Велика Британія), Нідерландами, Німеччиною, Італією, Іспанією, Швейцарією, Фінляндією, Швецією, Францією, Індією, Республікою Кореєю, Японією, Австралією, Ірландією¹¹, а також підтриманих різноманітними організаціями Європейського Союзу¹² і Ради Європи¹³.

Принцип відповідальності бізнесу за порушення прав людини також закріплений у низці інших документів, таких як **Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств**¹⁴ та **Глобальний договір Організації Об'єднаних Націй (ГД ООН)**¹⁵. Останній передбачає процедуру приєднання до ГД ООН, згідно з якою будь-яка компанія може взяти на себе зобов'язання впроваджувати принципи сталого розвитку, що стосуються дотримання прав людини та трудових прав, охорони навколишнього середовища та боротьби з корупцією. Участь у ГД ООН вимагає зобов'язання від керівника компанії та підтримки з боку ради директорів. Щорічно учасники подають Повідомлення про прогрес, в якому описують зусилля, спрямовані на відповідальну діяльність та підтримку суспільства.

¹⁰ https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf

¹¹ Імплементация Керівних принципів ООН у сфері бізнесу та прав людини, Європейський парламент, Генеральний директорат з питань зовнішньої політики, Департамент політики: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578031/EXPO_STU\(2017\)578031_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578031/EXPO_STU(2017)578031_EN.pdf), п. 24.

¹² COM (2011) 681 final, Оновлена Стратегія ЄС 2011-2014 щодо корпоративної соціальної відповідальності, доступна за посиланням: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN:en:PDF>

¹³ Рекомендація CM/Rec (2016) 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам, доступна за посиланням: <https://rm.coe.int/human-rights-and-business-recommendation-cm-rec-2016-3-of-the-committee/16806f2032>

¹⁴ Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств, доступні за посиланням: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/48004323.pdf>

¹⁵ <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>

5 жовтня 2020 року «Росатом» офіційно приєднався до ГД ООН. При цьому він видав необхідний Лист-зобов'язання, який підтверджує, що «Росатом» підтримує Десять Принципів¹⁶ ГД ООН, що стосуються поваги до прав людини, навколишнього середовища та боротьби з корупцією.

Генеральний директор «Росатому» Олексій Ліхачов заявив: «Своєю діяльністю «Росатом» прагне створювати сприятливі умови для життя людини...». Зокрема, «Росатом» зобов'язався дотримуватися Принципів 1 і 2 Глобальної декларації ООН, які передбачають «підтримку і повагу до захисту проголошених на міжнародному рівні прав людини» і забезпечення того, щоб «ділові кола не були співучасниками порушень прав людини».

Обсяг цих зобов'язань ще більше деталізується в Глобальному договорі ООН. По-перше, згідно з Принципом 11 ГД ООН, «Підприємства повинні поважати права людини. Це означає, що вони повинні уникати порушення прав людини інших осіб і повинні усувати несприятливий вплив на права людини, до якого вони причетні». Усунення несприятливого впливу на права людини вимагає вжиття адекватних заходів для його запобігання, пом'якшення та, за необхідності, відшкодування шкоди¹⁷.

У ГД ООН чітко зазначено, що відповідальність підприємств включає не лише уникнення спричинення несприятливого впливу, але й намагання пом'якшити несприятливий вплив, пов'язаний з їхньою діяльністю, продукцією чи послугами через їхні ділові стосунки, навіть якщо вони безпосередньо не сприяли такому впливу¹⁸. Для цілей цих керівних принципів під «діяльністю» підприємства розуміють як дії, так і бездіяльність, а під «діловими відносинами» – відносини з діловими партнерами, суб'єктами у ланцюжку створення вартості та будь-якими іншими недержавними або державними суб'єктами, безпосередньо пов'язаними з його господарською діяльністю, продукцією або послугами¹⁹.

Підприємства стикаються з постійно зростаючою увагою до їхніх бізнес-операцій у країні та за кордоном, які охоплюють їхні ланцюги створення вартості та постачання. Звітність ESG розкриває громадськості інформацію про ініціативи підприємств, відстеження та вдосконалення у ключових сферах екологічного, соціального та корпоративного управління. Інвестори та регуляторні органи ретельно вивчають результати діяльності підприємств у сфері ESG. Акцент на

¹⁶ Там само

¹⁷ Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй у сфері бізнесу та прав людини (UNGPs). Коментар до Принципу 11.

¹⁸ Там само. Керівні принципи ООН, Принцип 13.

¹⁹ Там само. Керівні принципи ООН, Коментар до Принципу 13.

«S» або «соціальному» включає в себе посилену увагу до порушень прав людини як ключового показника, за яким компанії «оцінюються» рейтинговими агентствами, що використовуються інвесторами як фактор для прийняття рішень щодо інвестування²⁰. Хоча наразі не всі підприємства зобов'язані розкривати всі ESG-фактори, це стає все більш поширеною практикою, оскільки розкриття інформації може розширити доступ до капіталу, покращити управління підприємницькими ризиками, підвищити лояльність до бренду та зміцнити ділову репутацію компанії.

Власники активів, інвестиційні менеджери та постачальники послуг підписали Принципи відповідального інвестування (ПВІ)²¹ – провідну світову організацію, що займається питаннями відповідального інвестування, яка базується на шести принципах. Понад 5 000 підписантів мають в управлінні 120 трильйонів доларів США. Нещодавно ПВІ висунула ініціативу з управління правами людини та соціальними питаннями²².

Глобальна ініціатива зі звітності (ГІЗ) – це незалежна міжнародна організація, яка допомагає бізнесам та іншим організаціям брати на себе відповідальність за свій вплив, пропонуючи їм глобальну спільну мову для інформування про цей вплив²³. Стандарти ГІЗ використовують понад 10 000 організацій у більш ніж 100 країнах світу. У 2021 році ГІЗ оновила свої стандарти, інтегрувавши Глобальну програму ООН з метою спонукати бізнес до більш прозорого звітування про свій соціальний вплив та питання, пов'язані з правами людини.

Фонд міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ)²⁴ – це неприбуткова організація, створена з метою розробки високоякісних, зрозумілих, обов'язкових до виконання та всесвітньо визнаних стандартів бухгалтерського обліку та розкриття інформації зі сталого розвитку²⁵. Понад 100 країн світу вимагають від підприємств використовувати стандарти звітності МСФЗ для забезпечення суворої, всеохопної та прозорої належної правової процедури.

Міжнародна рада зі стандартів сталого розвитку (International Sustainability Standards Board, ISSB) була створена 21 листопада 2021 року на COP26 у Глазго (глобальному саміті ООН для вирішення критичних і нагальних питань, пов'язаних зі зміною клімату)²⁶ з метою розробки всеосяжної

²⁰ <https://corpqov.law.harvard.edu/2022/08/24/esg-ratings-a-compass-without-direction/>

²¹ <https://www.unpri.org/about-us/about-the-pri>

²² <https://www.unpri.org/investment-tools/stewardship/advance/the-companies>

²³ <https://www.globalreporting.org/about-gri/>

²⁴ <https://www.ifrs.org/>

²⁵ <https://www.globalreporting.org/about-gri/>

²⁶ <https://www.ifrs.org/news-and-events/news/2021/11/ifrs-foundation-announces-issb-consolidation-with-cdsb-vrf-publication-of-prototypes/>

глобальної бази високоякісних стандартів розкриття інформації зі сталого розвитку для задоволення інформаційних потреб інвесторів. Роботу ISSB підтримують G7, G20, Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO), Рада з фінансової стабільності, міністри фінансів африканських країн, а також міністри фінансів і керівники центральних банків з понад 40 країн. Після випуску свого першого стандарту МСФЗ-1 у червні 2023 року ISSB²⁷ наразі шукає пропозиції щодо додавання стандарту про права людини та людський капітал.

Власники активів надають пріоритет соціальним питанням і питанням прав людини. Зростають правові та економічні наслідки для підприємств з поганими системами належної обачності. Відповідність міжнародним стандартам звітності, зазначеним вище, стрімко зростає.

Великі підприємства, в тому числі публічні компанії, що працюють в Європейському Союзі, тепер зобов'язані проводити комплексну перевірку з метою виявлення, запобігання, пом'якшення або припинення негативного впливу на права людини та навколишнє середовище²⁸. Директива ЄС про корпоративну звітність зі сталого розвитку 2022/2464 (CSRD) набула чинності 5 січня 2023 року і включає нове визначення «питань сталого розвитку», що включає екологічні, соціальні права та права людини, а також фактори управління [виділено нами], і вимагає від усіх великих підприємств, малих та середніх підприємств (крім мікропідприємств), фінансових установ, та всіх компаній, зареєстрованих на біржі (за деякими винятками), «розкривати інформацію про те, що вони вважають ризиками та можливостями, які виникають у зв'язку з соціальними та екологічними питаннями, а також про вплив їхньої діяльності на людей та навколишнє середовище»²⁹. У CSRD закріплено Глобальний договір ООН, Керівні принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств, як це роз'яснено в Настановах ОЕСР щодо належної обачності для відповідальної ділової поведінки³⁰.

Впровадження Європейських стандартів звітності зі сталого розвитку (ESRS), прийнятих ЄС 31 липня 2023 року³¹, охоплює весь спектр питань ESG, включно зі зміною клімату, біорізноманіттям та правами людини, і є основою для звітності в рамках CSRD.

Нове регулювання дозволяє інвесторам, громадянському суспільству та іншим зацікавленим сторонам мати кращий доступ до інформації про права людини для оцінки впливу підприємств на права людини. Для того, щоб виконувати ці

²⁷ <https://www.ifrs.org/news-and-events/news/2023/06/ten-things-to-know-about-the-first-issb-standards/>

²⁸ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0209_EN.pdf

²⁹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_4043; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022L2464>

³⁰ <http://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>

³¹ https://finance.ec.europa.eu/news/commission-adopts-european-sustainability-reporting-standards-2023-07-31_en

обов'язки, підприємства повинні впровадити процеси належної перевірки дотримання прав людини по всьому своєму ланцюгу постачання³².

Проведення такої комплексної перевірки та пом'якшення негативного впливу має допомогти підприємствам уникнути причетності до скоєння злочинів за міжнародним правом та порушень прав людини³³. Підприємства, які не вживають таких запобіжних заходів належної обачності, можуть зіткнутися з кримінальним переслідуванням у своїх юрисдикціях, де це може бути застосовано.

Підприємствам слід забезпечити дотримання прав людини, коли вони стикаються з суперечливими вимогами, і розглядати ризик спричинення або сприяння грубим порушенням прав людини як питання дотримання правових норм, де б вони не працювали³⁴.

У ситуаціях збройного конфлікту бізнес повинен поважати стандарти міжнародного гуманітарного права³⁵. Щобільше, під час роботи в зоні конфлікту контекст часто призводить до підвищеного ризику співучасті бізнесу в грубих порушеннях прав людини, скоєних іншими суб'єктами (в тому числі силами державної безпеки)³⁶. За таких обставин бізнес повинен проявляти підвищену належну обачність щодо дотримання прав людини, щоб не погіршити ситуацію.

Вступ Росії до ОЕСР було спочатку призупинено 12 березня 2014 року³⁷ після незаконної анексії Криму, а потім припинено 25 лютого 2023 року. Членство Росії в Агентстві з ядерної енергії (АЯЕ) ОЕСР було призупинено 11 квітня 2022 року³⁸. «Росатом» є офіційним агентством Російської Федерації, що займається розвитком ядерної енергетики. Таким чином, «Росатом» більше не є «партнером» АЯЕ ОЕСР. Ці факти не є загальновідомими чи публічними й мають бути враховані підприємствами при оцінці їхніх ділових відносин з «Росатомом» та впливу на репутаційний ризик підприємства.

Попри постійну присутність на ЗАЕС з перших тижнів російської окупації та офіційну відповідальність за її експлуатацію з жовтня, «Росатом» не створив і не впровадив жодних механізмів належної обачності для пом'якшення негативних наслідків своєї участі в роботі станції. Навпаки, присутність «Росатому» на

³² Там само, Керівні принципи ООН, Принцип 15.

³³ Там само, Керівні принципи ООН, Коментар до Принципу 17.

³⁴ Там само, Керівні принципи ООН, Принцип 23.

³⁵ Там само, Керівні принципи ООН, Принцип 12.

³⁶ Там само, Керівні принципи ООН, Принцип 23.

³⁷ <https://web-archival.org/2015-06-15/270298-statement-by-the-oecd-regarding-the-status-of-the-accession-process-with-russia-and-co-operation-with-ukraine.htm>

³⁸ <https://www.neimagazine.com/news/newsrussia-suspended-from-oecd-nuclear-energy-agency-9628162>

ЗАЕС характеризується зловживаннями, викраденнями та жорстоким поведінням з працівниками ЗАЕС та їхніми сім'ями.

Контекст збройного конфлікту, що триває, мав би спонукати «Росатом», який несе все більшу відповідальність за роботу ЗАЕС (попри протиправну окупацію), проявляти особливу обережність. Натомість «Росатом» не розслідував викрадення, не провів консультацій з працівниками ЗАЕС щодо їхньої безпеки та не вжив належних заходів для їхнього захисту. «Росатом» продовжує співпрацювати з російською окупаційною адміністрацією, організовуючи пропагандистські візити священників і дітей на ЗАЕС. Попри активну співпрацю з окупаційною владою, питання про серйозні порушення прав людини щодо працівників ЗАЕС жодного разу не порушувалося «Росатомом».

Не вживши належних заходів для усунення грубих порушень прав працівників і пом'якшення негативних наслідків, до яких призвело його неефективне управління ЗАЕС, **«Росатом» порушив свої корпоративні обов'язки due diligence викладені у Принципах 11-13 Глобального партнерства ООН.**

В. Міжнародне кримінальне, гуманітарне право, право прав людини, конвенція проти катувань

і) Правові стандарти

«Росатом» сприяв найсерйознішим порушенням міжнародного права – катуванням, жорстокому, нелюдському та такому, що принижує гідність, поведженню. Він робить це, не проводячи належної перевірки дотримання прав людини, у контексті підвищеного ризику порушень прав людини й попри прямі докази таких порушень на своїх об'єктах.

Ці порушення міжнародного права ґрунтуються як на праві прав людини, так і на правилах, що визначають законні (і незаконні) дії під час збройного конфлікту (зокрема, Женевські конвенції та їхні похідні). Хоча ці порушення часто розглядаються під різними заголовками, що відображає різні контексти, в яких вони можуть бути скоєні, їх суть залишається незмінною. Важливо, що як у міжнародному, так і в національному праві існують різні шляхи притягнення до відповідальності за вищезазначені порушення.

Катування та жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження є порушенням імперативних норм міжнародного права³⁹, заборонених ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, ст. 3 Конвенції про захист прав людини⁴⁰ та основоположних свобод Європейської конвенції з прав людини, ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права⁴¹, статтями 32 і 147 Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV)⁴², статтею 75(2) Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

Стаття 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання (КПК) визначає катування як "будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-

³⁹ Консультативний висновок щодо застосування строків давності до переслідування, засудження та покарання за злочин, який по суті є актом катування [ЖК], § 59, 2022

⁴⁰ Ст. 3, ЄСПЛ.

⁴¹ Ст. 7 МПГПП.

⁴² http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf

якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання».

Якщо розбити ці дії на складові, то вони можуть становити **воєнні злочини** катування або нелюдське поводження, заборонені статтею 8(2)(a)(ii) Римського статуту, та/або злочин проти людяності катування, заборонений статтею 7(1)(f) Римського статуту, а також «інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень, або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю», заборонені статтею 7(1)(k) Римського статуту.

Заборона катувань є «цивілізаційною цінністю, пов'язаною з повагою до людської гідності»⁴³, яка набула статусу «імперативного» або «такого, що не допускає відступів» принципу міжнародного права⁴⁴. Жодні відступи від цієї заборони не допускаються під час надзвичайних ситуацій⁴⁵. Жодні виняткові обставини, чи то стан війни або загроза війни, внутрішня політична нестабільність або будь-який інший надзвичайний стан, не можуть слугувати виправданням катувань⁴⁶.

Європейський суд з прав людини, посилаючись на вищезгадане визначення, підсумував, що катування – це умисне нелюдське поводження, що завдає дуже серйозних і жорстоких страждань⁴⁷. Воно характеризується надзвичайною жорстокістю та наміром отримати інформацію або зізнання, застосувати покарання або залякати⁴⁸.

Відповідно до ст. 7 (1)(f) Римського статуту заподіяння сильного фізичного або психічного болю чи страждань будь-якому цивільному населенню може спричинити кримінальну відповідальність виконавця (виконавців). Заподіяння такого болю особі, яка перебуває під вартою (далі – «затримана особа») або під контролем злочинця, і вчинене в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, становить **злочин проти людяності** – катування.

⁴³ Боуїд проти Бельгії [ЖК], 2015, § 81.

⁴⁴ Рішення (Kaing Guek Eav alias Duch), справа/досье № 001/18-07-2007/ЕССС/ТС, Надзвичайні палати в судах Камбоджі, 26 липня 2010 р., § 352; Обвинувач проти Фурундзі, рішення, Судова палата МТКЮ (IT-95-17/1), 10 грудня 1998 р., §§ 151-153; Обвинувач проти Крноїлаца, рішення, Судова палата МТКЮ (IT-97-25-T), 15 березня 2002 р., § 182.

⁴⁵ Ст. 15, ЄСПЛ; ст. 4 МПГПП.

⁴⁶ Ст. 2(2), КПК.

⁴⁷ Ірландія проти Сполученого Королівства, 1978, § 167, Сельмуні проти Франції [ЖК], 1999, § 96 та Ілашчу та інші проти Молдови та Росії [ЖК], 2004, § 426.

⁴⁸ Сельмуні проти Франції [ЖК], 1999, § 97; Сальман проти Туреччини [ЖК], 2000, § 114; Аль Нашірі проти Польщі, 2014, § 508 та Петросян проти Азербайджану, 2021, § 68.

Заподіяння сильного фізичного або морального болю в умовах міжнародного збройного конфлікту особі, яка перебуває під захистом, незалежно від того, чи є воно частиною широкомасштабного або систематичного нападу, чи ні, може бути визначене як **воєнний злочин** нелюдського поводження відповідно до ст. 8(2)(а). 8(2)(а)(ii)-2 Римського статуту. Воєнний злочин катування, передбачений ст. 8(2)(а)(ii)-2 Римського статуту. 8(2)(а)(ii)-1, охоплює ті самі дії, вчинені з метою отримання інформації або зізнання, покарання, залякування чи примусу або з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду.

ii) Аналіз: Воєнні злочини катування, злочини проти людяності катування, а також нелюдське поводження

Наступні елементи повинні бути доведені для того, щоб діяння юридично становило воєнний злочин катування, відповідно до **ст. 8(2)(а)(ii) Римського статуту**:

- Виконавець завдав сильного фізичного або психічного болю чи страждань одній або кільком особам;
- Виконавець заподіяв біль або страждання з такими цілями, як отримання інформації або зізнання, покарання, залякування або примус, або з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду;
- Така особа або особи перебували під захистом однієї або декількох Женевських конвенцій 1949 року;
- Виконавець знав про фактичні обставини, які встановлюють цей захищений статус;
- Поведінка мала місце в контексті міжнародного збройного конфлікту та була пов'язана з ним; та
- Виконавець знав про фактичні обставини, які встановлюють наявність збройного конфлікту.

Російські окупаційні сили вчиняють жорстокі побиття, катування електричним струмом, удушення, імітації страт та інші катування щодо цивільних осіб – осіб, які перебувають під захистом відповідно до ЖК IV, – знаючи про фактичні обставини, що визначають їхній статус як таких. Ці дії мали місце в контексті міжнародного збройного конфлікту, ініційованого Російською Федерацією, і були пов'язані з ним. ЖК IV та ДП I застосовуються «до всіх випадків оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту, який може виникнути між двома або більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не

визнає стану війни»⁴⁹. Міжнародний збройний конфлікт існує, «коли між державами застосовується сила»⁵⁰, незалежно від того, чи чинить сторона, на яку напали, опір⁵¹. Україна та Російська Федерація перебувають у стані міжнародного збройного конфлікту з моменту першого застосування сили Російською Федерацією проти України 26 лютого 2014 року. Застосування сили в ході повномасштабного вторгнення Російської Федерації, що розпочалося 24 лютого 2022 року, також є ситуацією міжнародного збройного конфлікту.

Таким чином, описи катувань на ЗАЕС, надані різними жертвами, як видається, відповідають необхідним критеріям для того, щоб стверджувати, що члени російських збройних сил вчинили воєнний злочин катування, всупереч ст. 8(2)(а) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. 8(2)(а)(ii)(1) Римського статуту. Якщо, як повідомлялося в деяких випадках, російські окупаційні сили завдавали жертвам сильного фізичного або психічного болю чи страждань без чіткої мети отримання інформації або зізнання, покарання, залякування або примусу, ці інциденти можуть бути кваліфіковані як воєнний злочин нелюдського поводження.

Елементи воєнного злочину нелюдського поводження відповідно до ст. 8(2)(а)(ii)(2):

- Правопорушник завдав сильного фізичного або морального болю чи страждань одній або кільком особам;
- Ця особа або особи перебували під захистом однієї або декількох Женевських конвенцій 1949 року;
- Винуватець знав про фактичні обставини, що визначають статус особи, яка перебуває під захистом;
- Поведінка мала місце в контексті міжнародного збройного конфлікту та була пов'язана з ним; та
- Виконавець знав про фактичні обставини, які встановлюють наявність збройного конфлікту.
- Додатково та/або альтернативною кваліфікацією звірств, скоєних на ЗАЕС, є катування як злочин проти людяності відповідно до ст. 7(1)(f) Римського статуту. Для цього необхідно довести наступні елементи:
- Злочинець завдав сильного фізичного або морального болю чи страждань одній або кільком особам;
- Така особа або особи перебували під вартою або під контролем злочинця;

⁴⁹ Стаття 2 ЖК IV; стаття 1(2) ДП I

⁵⁰ Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ), «Обвинувач проти Душко Тадіча, Рішення щодо клопотання захисту про проміжну апеляцію про юрисдикцію, IT-94-1-A», 2 жовтня 1995 р., п. 70.

⁵¹ Х.П. Гассер (1993), «Міжнародне гуманітарне право: вступ», Людство для всіх: Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Х. Хауг (ред.), видавництво Пауль Хаупт, Берн, с. 510-511.

- Такий біль або страждання не виникли лише внаслідок законних санкцій, а також не були невід’ємними чи випадковими;
- Поведінка була вчинена в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення; та
- Виконавець знав, що діяння було частиною широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, або мав намір зробити його частиною такого нападу.

Нарешті, без обмеження можливості Truth Hounds доповнювати цей звіт в оновлених версіях, кримінальна відповідальність за звірства, які мали місце на ЗАЕС, може настати за нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження, що спричинило тяжкі психічні страждання, **відповідно до 7(1)(к) Римського статуту**. Для цього необхідно довести наявність наступних критеріїв:

- Винуватець завдав сильних страждань або серйозної шкоди тілу, психічному чи фізичному здоров’ю шляхом нелюдської дії.
- Таке діяння мало характер, подібний до будь-якого іншого діяння, зазначеного в пункті 1 статті 7 Статуту.
- Виконавець усвідомлював фактичні обставини, що визначають характер діяння.
- Діяння було вчинено в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення.
- Виконавець знав, що діяння є частиною широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, або мав намір вчинити таке діяння.

На основі безпосередніх свідчень, наданих постраждалими, Truth Hounds вважає, що створено основу для ефективного кримінального переслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які, як стверджується, мали місце на Запорізькій АЕС та в місті Енергодар. Докази, зібрані на сьогодні, дозволяють ініціювати кримінальне переслідування за воєнний злочин – катування, а також за злочини проти людяності – катування та нелюдські дії. Всі ці дії були скоєні російськими окупаційними силами проти цивільного населення на ЗАЕС та в Енергодарі.

iii) Кримінальна відповідальність «Росатому» за співучасть у воєнних злочинах і злочинах проти людяності

Сприяння грубим порушенням прав людини, які є злочинами за національним або міжнародним правом, має призвести до кримінального переслідування корпорації та її вищого керівництва.

Численні юрисдикції, включно з США⁵², Канадою⁵³, Великою Британією⁵⁴, Німеччиною⁵⁵, Францією⁵⁶, Італією⁵⁷, Угорщиною⁵⁸, Україною⁵⁹, а також Статут МКС⁶⁰, передбачають відповідальність за «пособництво та підбурювання» до злочину. У США⁶¹, Великій Британії, Франції, Канаді, Нідерландах та Австралії⁶² відповідальність за сприяння злочинам можуть нести як окремі керівники, так і корпорації.

У цих державах дії «Росатому» та його вищого керівництва, що сприяли вчиненню злочину катувань на ЗАЕС, можуть підпадати під ознаки діяння, кваліфікованого як «пособництво та підбурювання до злочину катувань/нелюдського поводження», задовольняючи як *actus reus* (наявність діяння), так і *mens rea* (психічний елемент) цих злочинів.

Випадки притягнення керівників підприємств до відповідальності за пособництво мали місце в історії. Наприклад, у 2018 році у справі *Manzano, Rubén y otros, v. Ford Argentina* кримінальний федеральний трибунал № 1 Сан-Мартіна засудив менеджера з виробництва та начальника служби безпеки компанії Ford Argentina за пособництво у злочині катувань, скоєному аргентинською диктатурою в 1976-1983 роках⁶³. Як і у випадку з «Росатомом», керівництво Ford Argentina дозволило військовим встановити постійну присутність на заводі й викрадати людей, обмінювалося з ними інформацією і, як було доведено, знало про звірства, що здійснювалися⁶⁴.

Зазвичай, для того, щоб задовольнити один з матеріальних елементів пособництва, заохочення або підтримка не обов'язково повинні бути явними; акт присутності на місці злочину або поблизу нього як мовчазного глядача, особливо коли обвинувачений перебуває на керівній посаді, може бути витлумачений як мовчазне схвалення або заохочення злочину⁶⁵. У такому разі,

⁵² 18-й титул Зводу законів США § 2.

⁵³ Кримінальний кодекс Канади, RSC 1985, розділ C-46, ст. 21.

⁵⁴ Закон про посібників і підбурювачів 1861 року, розділ 8.

⁵⁵ Кримінальний кодекс Німеччини, розділи 26-27.

⁵⁶ Кримінальний кодекс Франції, ст. 121-7.

⁵⁷ Кримінальний кодекс Італії, ст. 110.

⁵⁸ Кримінальний кодекс Угорщини, розділ 19.

⁵⁹ Кримінальний кодекс України, ст. 27(5).

⁶⁰ Статут МКС, ст. 25(3(с)).

⁶¹ *New York Central & Hudson River Railroad Co. проти Сполучених Штатів*, 212 U.S. 481, 494-95 (1909).

⁶² Маграв, К., "Універсальна відповідальність – відповідальність за корпоративну співучасть за принципом універсальної юрисдикції", с. 465, <https://core.ac.uk/download/pdf/217210827.pdf>

⁶³ Reuters, "Колишніх керівників Ford Argentina засуджено у справі про тортури; жертви можуть подати позов до суду в США", <https://www.reuters.com/article/us-argentina-rights-ford-motor-idUSKBN10A25H>

⁶⁴ Корпоративна відповідальність у злочинах проти людяності. Репресії проти робітників під час державного тероризму, с. 457-489, <https://www.cels.org.ar/web/wp-content/uploads/2017/12/Ford.pdf>

⁶⁵ МКС, рішення у справі Бемба та ін., вище, п. 4, п. 89; МТР, апеляційне рішення у справі Каліманзіри, вище, п. 27, п. 74; МТР, апеляційне рішення у справі Ндахімані, вище, п. 27, п. 147; МТКЮ, рішення у справі Шайновича та ін., п. 19, п. 1616; МТР, рішення у справі Нгірабатваре, п. 7, п. 150; МКС, рішення у справі Нірамасухоко та ін., п.

владні повноваження не обов'язково означають підпорядкування, а скоріше легітимізуючу присутність⁶⁶.

«Росатом» постійно намагається легітимізувати свої дії на ЗАЕС відкрито просуваючи свою присутність на станції через публічні корпоративні комунікації, здійснюючи при цьому звірства поза увагою громадськості. 5 жовтня 2022 року «Росатом» оголосив про створення акціонерного товариства «Експлуатаційна організація Запорізької АЕС». Керівник нової компанії Олег Романенко заявив, що її метою буде «забезпечення довготривалої роботи Запорізької АЕС з дотриманням усіх критеріїв і стандартів безпеки та з використанням бездоганного досвіду експлуатації АЕС у Російській Федерації. Ще одним завданням буде нормалізація ситуації в колективі»⁶⁷. Ці заяви створювали видимість дотримання прав людини та легітимності, у той час, як десятки співробітників ЗАЕС піддавалися катуванням з боку російських силовиків.

Крім того, немає необхідності встановлювати, що внесок пособника був передумовою злочину або що злочин не стався б, якби не внесок пособника. Достатньо встановити меншу ймовірність вчинення злочину без участі пособника⁶⁸.

«Росатом» міг би вжити численних заходів для запобігання або принаймні зменшення кількості злочинів на ЗАЕС, в тому числі докласти зусиль для привернення уваги, розслідування викрадень і катувань, забезпечення безпеки працівників станції. Це зменшило б загрозу й ускладнило б організацію кампанії жаху, яку безкарно та абсолютно нестримано проводять російські окупаційні сили.

1616. Апеляційне рішення, вище, п. 19, п. 1687; МТР, Апеляційне рішення у справі Нгірабатваре, вище, п. 7, п. 150; МТР, Апеляційне рішення у справі Нїйрамасухуко та ін., вище, пп. 20, пп. 1955, 2092.

⁶⁶ Для пособництва та підбурювання контроль і перевага над головним виконавцем не є обов'язковою умовою, передбаченою законом. Достатньо, щоб обвинувачений користувався великою повагою або авторитетом з боку основного виконавця, щоб його присутність мала легітимізуючий або заохочувальний ефект. МТКЮ, Фурундзія, рішення Судової палати, IT-95-17/1-T, 10 грудня 1998 року, пп. 207 і 232; Апеляційне рішення у справі Брджаніна, вище, п. 277; Апеляційне рішення у справі Сесая та ін., вище, п. 25, п. 541; Апеляційне рішення у справі Тейлора, вище, п. 10, п. 370; Апеляційне рішення у справі Нїйрамасухуко та ін., вище, п. 20, п. 2092.

⁶⁷ Сайт «Росатому», «Запорізька ГЕС буде управлятися новою російською експлуатуючою організацією», <https://www.rosatom.ru/journalist/news/zaporozhskoy-aes-budet-upravlyat-novaya-rossiyskaya-ekspluatiruyushchaya-organizatsiya/>

⁶⁸ МКС, рішення у справі Бемба та ін., п. 94; МТКЮ, Апеляційне рішення у справі Алексівського, п. 164; МТР, Апеляційне рішення у справі Кайішеми та Рузіндани, п. 201.

Крім того, відповідно до деяких стандартів кримінального права, наприклад, тих, що застосовуються Міжнародним кримінальним трибуналом у справах колишньої Югославії (МКТЮ), відповідальність за пособництво шляхом бездіяльності залежить від невиконання юридичного обов'язку діяти⁶⁹.

Такий обов'язок діяти, порушений «Росатомом», становить недотримання прав людини відповідно до Загальних принципів ООН, детально описаних у Розділі III цього звіту. Однак, навіть якщо членство в ГД ООН не можна вважати таким, що накладає суто юридичний обов'язок, «Росатом» порушив свої зобов'язання за Кодексом законів про працю України, який застосовується на всій території України, що перебуває під російською окупацією, відповідно до ст. 43 Гаазького регламенту⁷⁰. Зокрема, ст. 153 Кодексу законів про працю України зобов'язує роботодавця забезпечити безпечні та нешкідливі умови праці на робочому місці⁷¹. У випадку, якщо «Росатом» стверджує, що він пов'язаний лише російським законодавством, такі ж зобов'язання передбачені в Трудовому кодексі Російської Федерації⁷².

Необхідною *mens rea* (злочинним наміром) для пособництва є усвідомлення того, що дії, які вчиняються пособником, сприяють вчиненню конкретного злочину основним виконавцем. Пособник і підбурювач не обов'язково повинні поділяти *mens rea* основного виконавця, але повинні усвідомлювати істотні елементи злочину, який в кінцевому підсумку вчиняє основний виконавець, у тому числі його психічний стан⁷³.

«Росатому» та його керівництву буде важко стверджувати, що вони не знали про те, що відбувається на ЗАЕС. Російські окупаційні сили постійно присутні на станції та використовують її приміщення для викрадення працівників. Багато з таких випадків мали місце в робочий час і в масштабах, які, ймовірно, вплинули б на роботу заводських підрозділів до такої міри, що керівництво «Росатому» було б попереджено про ці події. Крім того, керівництво «Росатому» підтримувало постійний контакт і координацію з російськими силовими структурами на ЗАЕС.

⁶⁹ Апеляційне рішення у справі *Brđanin*, вище, п. 7, п. 274; Апеляційне рішення у справі *Orić*, вище, п. 19, п. 43; Апеляційне рішення у справі *Mrkšić i Šijvančanin*, вище, п. 19, п. 49; Апеляційне рішення у справі *Sainović* та ін., вище, п. 19, пп. 1677.

⁷⁰ Ст. 43, Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни 1907 року.

⁷¹ Ст. 153, Кодексу законів про працю України.

⁷² Ст. 22, 209, 218, Трудового кодексу Російської Федерації.

⁷³ Прокурор проти Грегуара Ндахімани, справа № МТР-01-68-А, рішення (АС), 16 грудня 2013 р., п. 157.

Таким чином, залежно від застосованих національних або міжнародних кримінальних стандартів відповідальності, «Росатом» та його керівники можуть бути визнані винними у пособництві та підбурюванні до злочину катувань, скоєних на ЗАЕС та поблизу неї.

С. Міжнародне ядерне право

і) Чинні конвенції

Україна та Російська Федерація є договірними державами-учасницями двох основних міжнародних конвенцій з безпеки, а саме: **Конвенції про ядерну безпеку**⁷⁴ та **Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та Поправки до неї про захист ядерних установок (КФЗЯМ)**⁷⁵. Росія підписала Конвенцію про безпеку 20 вересня 1994 року, і вона набула чинності 24 жовтня 1996 року. Україна підписала Конвенцію про безпеку 8 квітня 1998 року і ратифікувала її 7 липня 1998 року.

Україна та Російська Федерація взяли на себе зобов'язання імплементувати у своє внутрішнє законодавство вимоги, передбачені цими конвенціями та криміналізувати їх порушення. Зокрема, КФЗЯМ вимагає від держав-учасниць встановлювати, впроваджувати та підтримувати належний режим фізичного захисту, що застосовується до ядерних установок, які перебувають під їхньою юрисдикцією, з метою захисту їхніх відповідних установок і ядерного матеріалу від *саботажу*.

Поправка до КФЗЯМ, яка набула чинності щодо Російської Федерації та України 8 травня 2016 року, визначає *саботаж* як навмисний акт, спрямований проти ядерної установки або ядерного матеріалу, що використовується або зберігається, який може прямо чи опосередковано загрожувати здоров'ю та безпеці персоналу, населення або довкіллю шляхом опромінення або викиду радіоактивних речовин.

ii) Міжнародне агентство з атомної енергії – Стандарт безпеки

З моменту аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році, позитивна культура безпеки є міжнародно визнаною важливою складовою у підтримці безпеки атомних електростанцій.

Стандарт безпеки Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) «Керівництво та управління безпекою» (Серія № GSR, частина 2) визначає цю рису як

⁷⁴ <https://www.iaea.org/publications/documents/infcircs/convention-nuclear-safety>

⁷⁵ <https://www.iaea.org/publications/documents/conventions/convention-physical-protection-nuclear-material-and-its-amendment>

«зміцнення ставлення до навчання і запитань на всіх рівнях організації»⁷⁶. Національні ядерні регулятори прагнуть підтримувати робоче середовище, орієнтоване на безпеку, за допомогою доказів того, що «персонал може вільно порушувати питання безпеки, не боячись помсти, залякування, переслідування або дискримінації»⁷⁷.

iii) Порушення договорів – знущання з персоналу

Військове захоплення ЗАЕС російськими окупаційними силами в березні 2022 року, залякування українського персоналу станції та їхніх сімей, а також катування персоналу станції на станції є навмисними діями, які створили токсичне робоче середовище, що підриває міжнародно визнану рису позитивної культури безпеки.

Погрози та залякування персоналу станції та членів їхніх сімей, а також катування персоналу станції є абсолютно несумісними зі створенням та підтриманням на робочому місці атмосфери свободи ставити запитання, яка може виявити слабкі місця в системах безпеки, процедурах та персоналі до того, як вони призведуть до опромінення та витоку радіоактивних речовин.

Погрози та фізичне залякування українських працівників з метою змусити їх продовжувати працювати на станції після захоплення російськими військовими свідчать про те, що працівники «Росатому» самі по собі не є адекватною заміною українському ядерному персоналу і становлять серйозне обмеження безпеки людської діяльності, що суперечить статті 12 Конвенції про ядерну безпеку.

Докази, отримані в ході розслідування, свідчать про те, що співробітники «Росатому» на об'єкті знали про погрози та залякування, які здійснювалися проти українських працівників. Крім того, їхній досвід роботи на інших ядерних об'єктах мав би попередити їх про обмеження експлуатації Запорізького об'єкта без достатньої кількості необхідного персоналу та в атмосфері, де присутні не могли вільно висловлювати свої занепокоєння щодо безпеки.

Крім того, важливо зазначити, що керування атомною станцією принципово відрізняється від, скажімо, керування автомобілем. Знайомство з унікальними характеристиками станції набувається з часом. Ці знання не можуть бути отримані миттєво, ще й за допомогою грубої сили. Основні працівники АЕС та

⁷⁶ <https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1750web.pdf>

⁷⁷ Див., наприклад, Політику Комісії з ядерного регулювання США щодо культури безпеки – <https://www.nrc.gov/about-nrc/safety-culture/sc-policy-statement.html>, а також Нормативний документ Канадської комісії з ядерної безпеки 2.2 про культуру безпеки – <https://nuclearsafety.gc.ca/eng/acts-and-regulations/regulatory-documents/published/html/regdoc2-1-2/index.cfm>

інший персонал, визначений як основний в ліцензійних документах станції, потребують детального розуміння того, як обладнання, системи й продуктивність станції могли змінитися в порівнянні з початковими проектними специфікаціями (управління конфігурацією).

Російські окупаційні сили, які захопили контроль над ЗАЕС, і ті, хто вдався до тактики катування або залякування українського персоналу, вчинили акт проти ядерної установки або акт втручання в роботу ядерної установки, який, свідомо для них, міг спричинити смерть або серйозне тілесне ушкодження будь-якої особи або істотну шкоду майну чи навколишньому середовищу внаслідок опромінення або викиду радіоактивних речовин.

Експлуатуючи станцію від імені Російської Федерації, співробітники «Росатому» мали спільну мету з російськими силовиками, відповідальними за катування та залякування українського персоналу та їхніх сімей. Вони сприяли й були співучасниками злочинів, скоєних тими, хто захопив станцію силою і втручався в її роботу таким чином, що створював загрозу життю і безпеці людей, заподіював шкоду майну і навколишньому середовищу через радіаційне опромінення і викид ядерних речовин. Якби співробітники «Росатому» відмовилися експлуатувати атомну станцію, російські окупаційні сили не мали б нікого, окрім найбільш кваліфікованого персоналу, а саме – українського персоналу.

Єдиним легітимним персоналом, який може керувати ЗАЕС, є переміщений український ліцензіат. Росатом намагався схарактеризувати своє втручання в безпечну і законну роботу ЗАЕС як стабілізуючий вплив під час війни, що є цинічним та цілковитим спотворенням дійсності. Насправді Росатом уможливив незаконну окупацію ЗАЕС російськими окупаційними силами. Росатом продовжує експлуатацію станції без законної ядерної ліцензії від єдиного легітимного ядерного регулятора в межах суверенної юрисдикції України.

**Розділ 4.
Притягнення
держкорпорації «Росатом»
до відповідальності**

A. Необхідність притягнення до відповідальності

Масштаби звірств, скоєних російськими окупантами в Україні загалом і на ЗАЕС зокрема, шокують. У відповідь на такі серйозні порушення міжнародне співтовариство має надіслати недвозначний сигнал про те, що з цими злочинами не можна миритися.

Ведення звичайного бізнесу з ядерним гігантом, який відіграє ключову роль у незаконному привласненні найбільшої в Європі атомної електростанції, є неприйнятним і не може бути терпимим. Продовження співпраці з суб'єктом, який є співучасником у вчиненні масових катувань та є спільником російських воєнних злочинців, є аморальним і суперечить усім нормам міжнародного права.

Однак до сьогодні, за винятком кількох помітних рішень, ухвалених Чехією, Словаччиною, Фінляндією, Йорданією⁷⁸, «операції, контракти та інші угоди» «Росатому» продовжуються у 54 країнах і сприяють просуванню бренду ядерної дипломатії держави-агресора⁷⁹. Цей неймовірний «статус-кво», попри докази численних порушень чинного законодавства та договорів, спонукав депутата Європарламенту від Німеччини Енгіна Ероглу привернути увагу Єврокомісії до проблеми в січні 2023 року:

«Державна компанія "Росатом" є важливою складовою російського військово-промислового комплексу, в тому числі щодо виробництва російської ядерної зброї та ядерного палива. Дочірня компанія "Росатому" "Атомфлот" будує атомний флот для російського режиму. Судна "Атомфлоту" продовжують безперешкодно заходити в порти Союзу, а компанія отримує обладнання від західних фірм. У той час як Російська Федерація погрожує всьому світу ядерною зброєю, "Росатом" не підпадає під жодні санкції; навпаки, він має стратегічне партнерство з провідними західними країнами»⁸⁰.

В умовах, коли українців катують у підвалах навколо ЗАЕС, продовження співпраці з «Росатомом» суперечить як закону, так і моралі. Тому ми закликаємо міжнародну спільноту, держави, уряди та бізнес вжити активних та ефективних заходів для припинення безкарності та притягнення «Росатому» до відповідальності.

⁷⁸ <https://www.nature.com/articles/s41560-023-01228-5>

⁷⁹ <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/04/7/7159391/>

⁸⁰ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2023-000068_EN.html

В. Заклики до дії

Міжнародна спільнота: держави/уряди:

➔ Запровадження санкцій

Вирішальна роль «Росатому» у створенні видимості легітимності організованого Росією привласнення ЗАЕС в анексованому українському місті Енергодар, а також його внесок у серйозні порушення прав людини повинні призвести до запровадження низки санкцій.

25 лютого 2023 року президент України Володимир Зеленський заявив, що очікує «рішучих кроків проти «Росатому» та російської ядерної промисловості»⁸¹.

Деякі члени ЄС відреагували на цей заклик до рішучих кроків. За даними польських ЗМІ, чотири члени ЄС запропонували додати ядерну енергетику та «Росатом» до 11-го пакету санкцій⁸². Аналітична записка, яка потрапила до ЗМІ 30 березня 2023 року, містить пропозиції запровадити індивідуальні санкції для членів правління «Росатому», а також заборонити нові контракти з корпорацією, інвестиції в російський ядерний сектор та імпорт російського збагаченого урану. Пропозиція включає деякі поступки, такі як пільгові періоди для країн і сфер, що особливо залежать від «Росатому». Запропонований план санкцій зіткнувся з опозицією з боку держав-членів, які залежать від «Росатому» або активно співпрацюють з ним.

16 квітня 2023 року уряд Великої Британії опублікував пресреліз, присвячений підписанню угоди про послаблення російської ядерної енергетики між міністрами енергетики G7 під час їхньої зустрічі в Саппоро, Японія⁸³. Передбачається, що угода буде використана як основа для повного витіснення Російської Федерації з ринку ядерного палива, причому якнайшвидше. Мета такого кроку – перекрити їй ще одне джерело фінансування агресивної війни Путіна проти України. Окрім Великої Британії, угоду також підписали США, Франція, Японія та Канада. Для ефективної ізоляції російської ядерної енергетики санкції, накладені на «Росатом», повинні йти далі, ніж заморожування укладання контрактів,

⁸¹ "Українська правда, Зеленський: очікуємо від ЄС санкцій проти "Росатому" та збільшення тиску на банки", <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/02/25/7390988/>

⁸² Європейська правда, "Чотири країни ЄС наполягають на санкціях проти російської атомної енергетики – ЗМІ", <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/04/17/7159391/>

⁸³ Європейська правда, "П'ять країн G7 домовилися витіснити Росію з міжнародного ринку ядерного палива", <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2023/04/17/7159959/>

що стосуються його основної діяльності. «Росатому» також має бути заборонено наукове співробітництво, обмін досвідом, відвідування або проведення конференцій. Крім того, «Росатом» не повинен отримувати турбіни та інші західні товари для своєї діяльності. Нарешті, проти вищого керівництва «Росатому» та його представників на ЗАЕС також мають бути застосовані санкції.

Найдетальніший опис запропонованих санкцій щодо «Росатому» та російської ядерної промисловості наведено в документі Робочої групи № 8, опублікованому 14 листопада 2022 року Міжнародною робочою групою з питань російських санкцій⁸⁴.

Ми закликаємо держави запровадити комплексні санкції проти «Росатому», а саме:

- ізолювати його від міжнародного співробітництва;
- ускладнити доступ до будь-якого імпорту;
- швидко зменшити залежність від його технологій, послуг та палива, щоб поступово ліквідувати його міжнародну присутність;
- закрити представництва «Росатому» за кордоном;
- виключити «Росатом» з Глобального договору ООН;
- застосувати відповідні режими санкцій до керівників «Росатому» та інших осіб, відповідальних за пособництво та підбурювання до масових катувань на ЗАЕС.

➔ Виконання корпоративних зобов'язань due diligence

Корпорації повинні виконувати різноманітні зобов'язання та обов'язки відповідно до чинного законодавства та нормативно-правових актів. Однак, держави, в яких розташовані ці компанії, мають свої власні обов'язки, яких вони повинні дотримуватися. До них належить обов'язок інформувати приватні підприємства, що працюють за кордоном, про ризик негативного впливу на права людини. Якщо компанії ігнорують такі поради уряду, держави, де вони зареєстровані, можуть вжити заходів, щоб позбавити ці компанії державної підтримки та послуг.

⁸⁴ Документ робочої групи №8, "Росатом і цивільна ядерна енергетика: Рекомендації щодо санкцій проти Російської Федерації", Міжнародна робоча група з питань російських санкцій, <https://sanctions.kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/SanctionsWorkingGroup-Russian-Nuclear-Power.pdf>

Відповідно до Принципу 2 Керівних принципів Організації Об'єднаних Націй, держави повинні чітко сформулювати очікування, що всі підприємства, розташовані на їхній території та/або під їхньою юрисдикцією, поважатимуть права людини у своїй діяльності. Важливо зазначити, що державам не забороняється регулювати діяльність компаній за межами своєї юрисдикції⁸⁵.

Іншим важливим обов'язком держав, з огляду на підвищений ризик грубих порушень прав людини в районах, що постраждали від конфлікту, є:

- взаємодіяти з підприємствами на якомога більш ранній стадії, щоб допомогти їм виявити, запобігти та пом'якшити ризики для прав людини, пов'язані з їхньою діяльністю та діловими відносинами; та,
- відмовляти в доступі до державної підтримки та послуг підприємствам, які причетні до грубих порушень прав людини та відмовляються співпрацювати у вирішенні ситуації⁸⁶.

Підсумовуючи, ми закликаємо держави використовувати всі доступні засоби, щоб знеохочувати й дестимулювати підприємства, що працюють в їхніх юрисдикціях, від будь-якої взаємодії з «Росатомом».

→ Універсальне переслідування осіб, які вчинили катування

Для притягнення до відповідальності «Росатому» та його керівництва за дії, що можуть становити пособництво та підбурювання до злочину катувань, суди в різних юрисдикціях повинні будуть встановити конкретний зв'язок з цими злочинами відповідно до положень їхнього кримінального законодавства. Принцип універсальної юрисдикції відіграватиме вирішальну роль у цьому процесі.

У багатьох країнах універсальна юрисдикція вже дозволила проводити внутрішні розслідування міжнародних злочинів, скоєних окупаційними силами Російської Федерації. Наприклад, Естонія, Німеччина, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Словаччина, Іспанія, Швеція, Швейцарія та Естонія вже розпочали або розглядають можливість відкриття кримінальних справ щодо переслідування міжнародних злочинів, скоєних в ході російської агресії проти України⁸⁷.

⁸⁵ Керівні принципи ООН, Коментар до Принципу 2.

⁸⁶ Там само. Керівні принципи ООН, Принцип 7.

⁸⁷ Інститут висвітлення війни та миру, Інтерв'ю з Миколою Пашковським, "Універсальна кримінальна юрисдикція в Україні", <https://iwpr.net/global-voices/universal-criminal-jurisdiction-ukraine>

Універсальна юрисдикція щодо злочину катування за умови, що злочинець перебуває на території держави-учасниці, передбачена ст. 5(2) Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ратифікованої 173 сторонами⁸⁸.

Крім того, відповідно до ст. 6(1) зазначено, що сторони КПК зобов'язані затримувати порушників, щоб їхня присутність була достатньою для порушення кримінальної справи або екстрадиції, а також для проведення попереднього розслідування звинувачень⁸⁹. Нарешті, ст. 7(1) накладає основне зобов'язання, а саме, що ці країни повинні або екстрадувати, або переслідувати в судовому порядку осіб, які підозрюються в застосуванні катувань⁹⁰.

Це зобов'язання було успішно підтверджено Міжнародним судом ООН, коли Бельгія забезпечила переслідування колишнього лідера Чаду Гіссена Хабре в Сенегалі.

На сьогодні понад 160 держав імплементували принцип універсальної юрисдикції у своє національне законодавство⁹¹.

«Росатом» і його керівництво можуть бути притягнуті до відповідальності за пособництво і підбурювання до катувань в країнах, де вони мають присутність. Ба більше, у Сполучених Штатах Америки (США) розслідування може бути розпочато навіть за умови ймовірної присутності особи на території США, особливо з огляду на тяжкість злочину і якщо наявність і вагомість доказів свідчать на користь початку розслідування⁹².

Ініціювання таких розслідувань в інших юрисдикціях на міжнародному рівні призведе до згортання міжнародної діяльності «Росатому» й завдасть реальної шкоди, що стане наслідком порушення прав людини, до яких корпорація та її вище керівництво безпосередньо причетні.

⁸⁸ "Кожна держава-сторона вживає таких заходів, які можуть стати необхідними, щоб встановити свою юрисдикцію щодо таких злочинів у випадках, коли гаданий злочинець перебуває на будь-якій території під її юрисдикцією й вона не видає його згідно зі статтею 8 будь-якої з держав, зазначених у пункті 1 цієї статті."

⁸⁹ "Переконавшись після розгляду наявної у неї інформації, що обставини цього вимагають, будь-яка держава-сторона, на території якої перебуває особа, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4, бере її під варту або вживає інших юридичних заходів, що забезпечують її присутність. Взяття під варту та інші подібні заходи здійснюються згідно із законодавством даної держави, але можуть тривати тільки протягом часу, необхідного для того, щоб провести кримінально-процесуальні дії у справі видачі."

⁹⁰ "Держава-сторона, на території якої виявлено особу, що перебуває під її юрисдикцією, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4, у випадках, передбачених статтею 5, якщо вона не видає злочинця, передає дану справу своїм компетентним властям для судового переслідування."

⁹¹ Amnesty International, Універсальна юрисдикція: Попередній огляд законодавства в різних країнах світу – Оновлення 2012 року <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/ior530192012en.pdf>

⁹² Законодавство та практика універсальної юрисдикції у Сполучених Штатах Америки, с. 21, <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2022/05/UJ-USA-1.pdf>

Крім того, у певних юрисдикціях можливим варіантом можуть бути цивільні позови. У США Закон про захист жертв катувань («Torture Victim Protection Act»)⁹³ дозволяє подавати екстериторіальні цивільні позови, якщо відповідач перебуває на території США і якщо відповідач вчинив акт катування, діючи під певним керівництвом іноземної держави. Такі інструменти слід мати на увазі, щоб забезпечити повну відповідальність «Росатому» за свою поведінку.

Тому ми закликаємо держави та уряди розпочати переслідування «Росатому» та його керівників за пособництво та підбурювання до катувань відповідно до власного кримінального законодавства за пособництво та підбурювання до катувань, а також звертаємо увагу на наявність цивільних засобів правового захисту.

Компанії, що ведуть бізнес з «Росатомом»:

➔ Припинення співпраці

Відповідно до Керівних принципів ООН і численних правових норм і стандартів звітності, підприємства мають далекосяжний обов'язок запобігати, пом'якшувати та виправляти несприятливий вплив на права людини від своїх ділових відносин, навіть якщо підприємства не обов'язково безпосередньо сприяли такому впливу⁹⁴. Обов'язок запобігати, пом'якшувати та відшкодувати шкоду поширюється на ланцюги постачання і вимагає, як мінімум, щоб підприємства використовували важелі впливу на компанії, з якими вони мають справу, для припинення, запобігання, пом'якшення та відшкодування шкоди правам людини, яку завдають ці компанії або до якої вони сприяють.

Партнери «Росатому» зобов'язані використовувати свої важелі впливу для запобігання або пом'якшення несприятливого впливу. Однак, якщо партнер «Росатому» не в змозі виконати цю вимогу, підприємство повинно розглянути можливість припинення ділових відносин із «Росатомом». Коли такі відносини завдають серйозної шкоди правам людини, правильним способом дій відповідно до корпоративних зобов'язань due diligence є розірвання відносин з «Росатомом»⁹⁵.

При прийнятті рішення про розірвання ділових відносин слід брати до уваги серйозність порушень прав людини. Існують вагомі докази того, що «Росатому»

⁹³ <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-106/pdf/STATUTE-106-Pg73.pdf>

⁹⁴ Там само. Керівні принципи ООН, Коментар до Принципу 19.

⁹⁵ Там само. Керівні принципи ООН, Коментар до Принципу 19.

причетний до численних порушень міжнародного права, зокрема, заборони катувань. Немає сумнівів, що негативний ефект від участі «Росатому» в ланцюгах постачань будь-якого бізнесу є серйозним.

Тому ми закликаємо компанії, які беруть участь у будь-яких контрактах або угодах про співпрацю з «Росатомом», розірвати ці домовленості, оскільки в іншому випадку вони мають прямий зв'язок з поведінкою «Росатому» та очевидними злочинними діями на Запорізькій АЕС.

Висновки

Україна володіє найбільшим ядерним об'єктом на європейському континенті. ЗАЕС є невіддільною частиною минулого України й залишатиметься невіддільною частиною її майбутнього. Атомна енергетика є життєво важливою складовою світових енергетичних систем. Потужність базового навантаження, що виробляється на ЗАЕС, є постійним і надійним джерелом безвуглецевої енергії в боротьбі за зниження ризиків зміни клімату, що триває.

Відповідно до статті 8(2) Конвенції про ядерну безпеку, сторонами якої є як Україна, так і Російська Федерація, громадська безпека та захист навколишнього середовища підтримуються за допомогою системи регуляторного нагляду в юрисдикціях, де експлуатуються атомні електростанції, через незалежні національні регулюючі органи. Нехтуючи цією системою нагляду, Російська Федерація в односторонньому порядку узурпувала регуляторні повноваження українського ядерного регулятора та систему ліцензування, яка була створена для захисту населення та навколишнього середовища.

Вкрай важливо, щоб ЗАЕС була повернута під контроль України, що дозволить її безпечно експлуатацію повністю під наглядом і за підтримки українських фахівців, відповідно до міжнародних конвенцій з ядерної безпеки. Російська Федерація використовує загрозу ядерної аварії або навмисної ядерної катастрофи для залякування українців та громадян країн далеко за межами України. Це екзистенційна загроза для людства та світу, яким ми його знаємо. Оскільки ЗАЕС знаходиться під контролем Російської Федерації та «Росатому», світова спільнота наражається на серйозну небезпеку.

Простіше кажучи, «Росатом» втратив будь-яку довіру, яку він міг мати на світовій арені як компанія, здатна діяти в рамках норм міжнародного права. Не можна етично виправдати запрошення «Росатому» за стіл переговорів щодо будь-яких бізнес-проектів – чи то пов'язаних з медичними ізотопами, чи то з «зеленим» воднем, – тому що для цього доведеться ігнорувати докази кричущого нехтування з боку «Росатому» норм міжнародного ядерного, кримінального, гуманітарного, бізнес права та прав людини, включно з доказами співучасті у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та катувань. «Росатом» фінансується Російською Федерацією. Без співпраці з «Росатомом» Російська Федерація не могла б експлуатувати ЗАЕС всупереч міжнародним ядерним конвенціям, тим самим збільшуючи ризик для громадської безпеки та навколишнього середовища.

Кожен долар, що потрапляє до кишені «Росатому», допомагає фінансувати війну Російської Федерації проти України.

Відповідно, до тих пір, поки вона не звільнить ЗАЕС, ми закликаємо всі держави та приватних акторів розірвати відносини з «Росатомом» або принаймні на невизначений термін призупинити будь-які угоди з «Росатомом», – корпорацією, яка поводить в Україні ганебним чином.

Авторка ілюстрацій до дослідження: Katryn Tsibere

Запорізька атомна електростанція («ЗАЕС») – це найбільший в Європі ядерний об'єкт з 6 реакторами номінальною потужністю 6000 мегават. Вона була побудована і введена в експлуатацію в 1980-1996 роках поблизу міста Енергодар у Запорізькій області України. До початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року ця потужна електростанція, на якій працювало близько 11 тисяч працівників, забезпечувала світлом та енергією мільйони домогосподарств по всій Україні, а також в Угорщині, Польщі, Молдові, Румунії, Словаччині та Білорусі.

Тепер необхідно пролити світло на події, які перетворили ЗАЕС на місце очевидних воєнних злочинів і злочинів проти людяності.